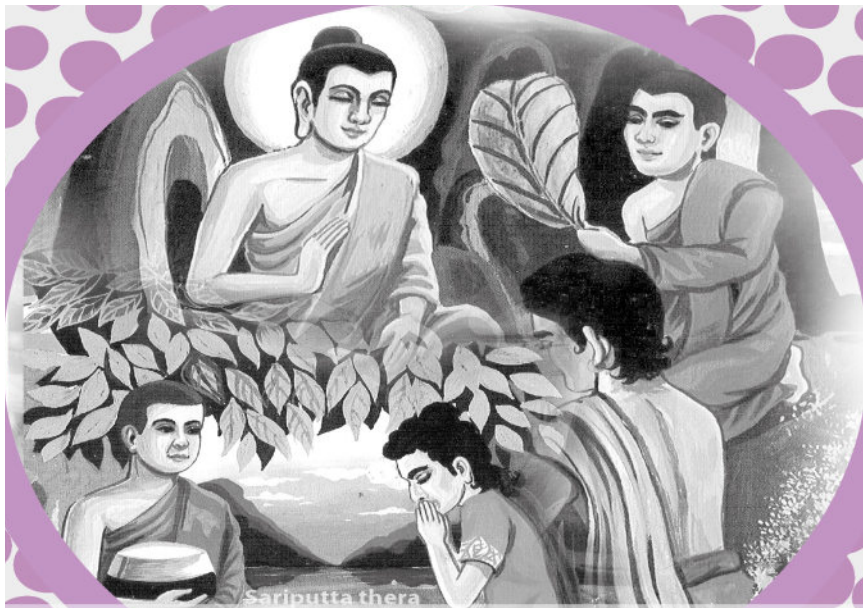

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ ประโยค ป.ธ. ๓
อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘
แปลโดยอรรถ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

คู่มือ ประโยค ป.ธ. ๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

คณะบรรณารักษ์ : พระมหาสุทัศน์ ตีสวรรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญกร

คณะบรรณกร : พระมหาสุระศักดิ์ ชีรวโรส พระมหานพดล เตชธมฺโม

นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริธัญญกร

นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์

นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบุญรณ์ เฟ่งพิศ

ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชาชาติ

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญรณ์ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๕๘

พิสูจน์อักษร : พระมหาธิติ อนุภทโท นายสุชญา ศิริธัญญกร นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำง

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียน

ไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระพุทโธเมธาจารย์.

คู่มือ ประโยค ป.ธ. 3 อรรถกถาธรรมบท ภาค 8 แปลโดยอรรถ.-- พระนครศรีอยุธยา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558

186 หน้า.

1. ธรรมบท--อรรถกถา. I. คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้แปล.

II. กวีรญา มีมุข, ผู้วาดภาพประกอบ. III. ชื่อเรื่อง.

294.318202

ISBN 978-616-300-163-4

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทรน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนา เนื้อหาคู่่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึง ชั้นประโยค ป.๕.๓ ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป

หนังสือ คู่่มือประโยค ป.๕.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถา ธรรมบทภาษาบาลีภาค ๘ ซึ่งเป็นผลงานของพระพุทโธสาจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ผู้มีชื่อเสียงก้องก้อง เดินทางไปสิงหล(เกาะลังกา) เพื่อแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ.๑๖๐ ซึ่งต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ชำระขึ้นในเมืองแรก และแบ่งอรรถกถาภาษา บาลีเป็นภาค ตั้งแต่ภาค ๑ ถึง ภาค ๘ สำหรับคู่มือประโยค ป.๕.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ เป็นสำนวนการแปลอรรถกถา ซึ่งเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นประโยค ป.๕.๓ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๓ วรรค คือ ตัณฑวรรค ภิกขุวรรค และ พรหมณวรรค

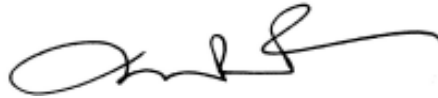
ตัณฑวรรค หมวดว่าด้วยตัณฑหา มี ๑๒ เรื่อง ๒๖ คาถา มุ่งเน้นให้รู้จักตัณฑหา (ความทะยานอยาก) ๓ ประการ คือ (๑) กามตัณฑหา ความทะยานอยากในกาม (๒) ภวตัณฑหา ความอยากเป็น (๓) วิภวตัณฑหา ความไม่อยากเป็น ตัณฑหา ๓ ประการนี้ เกิดขึ้นแก่คนที่ประมาท เหมือนเกย้านทรายเจริญอยู่ในป่า และเกิดแก่ ผู้ที่กำหนดยินดีด้วยราคะ ผลจากการถูกตัณฑหาครอบงำ ผู้ที่ตกอยู่ใต้อำนาจของตัณฑหา ย่อมเร่ร่อนไปมา เหมือนนวนร ที่ต้องการผลไม้เที่ยวเร่ร่อนไปมาในป่า วิธีการตัดตัณฑหา คือมีปัญญา เจริญฌาน ผลดีจากการ กำจัดตัณฑหาได้ ทำให้ความโศกสิ้นไป เหมือนหยาดน้ำกลิ้งตกไปจากใบบัว ละทุกขที่ขังปวงได้ ไม่ต้องเกิดอีก ต่อไป และทำให้สิ้นตัณฑหา

ภิกขุวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุ มี ๑๒ เรื่อง ๒๓ คาถา มุ่งเน้นเกี่ยวกับภิกษุ ทรงสอนว่า สิ่งแรกที่ภิกษุ ผู้มีปัญญาในศาสนานี้ต้องกระทำคือสำรวมอินทรีย์ มักน้อยสันโดษ ระมัดระวังในวินัยบัญญัติ คบกัลยาณมิตร ผู้ขยันขันแข็ง มีอาชีพสะอาด ทรงสอนไม่ให้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย มุ่งเจริญกัมมัฏฐาน ไม่ถือมั่นในรูป ไม่ประมาท รู้จักตัดเตือนตนเอง รู้จักฟังตนเอง

(๕)

พราหมณวรรค หมวดว่าด้วยพราหมณ์ มี ๓๙ เรื่อง ๔๒ คาถา มุ่งเน้นเกี่ยวกับ คุณสมบัติของพราหมณ์ ตามพุทธทศคณะ เดิมที คำว่า พราหมณ์ เป็นคำเรียกวรรณะพราหมณ์ของชาวอินเดีย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ทรงบัญญัติคุณสมบัติของพราหมณ์ใหม่ ซึ่งก็คือ พระศีลาสพัตนเอง คุณสมบัติของพราหมณ์ หรือพระศีลาสพที่ทรงแสดงไว้ในวรรคนี้ เป็นคุณสมบัติและปฏิบัติทาของพระสาวกแต่ละท่าน เช่น ไม่มีกรรมชั่วทางกาย วาจา ใจ มีความสำรวมระวัง มีสัจจะ มีธรรม เป็นผู้สะอาด ทรงแสดงเพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่าง ในการนำไปปฏิบัติ มีจำนวนพระสูตรถึง ๓๑ สูตร

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี หนังสือคู่มือ ประโยค ป.ธ.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย สืบไป หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณร และผู้ที่สนใจสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้(๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

หนังสือ คู่มือ ประโยค ป.ธ.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๘ อันเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ของชั้นประโยค ป.ธ. ๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๓ วรรค คือ

ต้นทวารวรรค หมวดว่าด้วยต้นมหา มี ๑๒ เรื่อง ๒๖ คาถา ในวรรคนี้ มุ่งเน้นถึงต้นมหา คำว่า ต้นมหา หมายถึงความทะยานอยากในอารมณ์ทั้งหลายมี ๓ ประการ คือ (๑) กามต้นมหา (๒) ภวต้นมหา (๓) วิภวต้นมหา แยกเป็นสายได้ ๓๖ สาย คือ ต้นมหา ๓ ประการในอายตนะภายใน ๖ ประการ เป็น ๑๘ สาย (๓ x ๖ = ๑๘) และต้นมหา ๓ ประการ ในอายตนะภายนอก ๖ ประการ เป็น ๑๘ สาย (๓ x ๖ = ๑๘) (ขุ.ธ.อ. ๘/๑๐) สาระสำคัญในวรรคนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ต้นมหาย่อมเจริญเพิ่มพูนแก่บุคคลผู้ประมาทปราศจากสติ ไม่เจริญฉิบหาย วิปัสสนา มรรค และผล (ขุ.ธ.อ. ๘/๖) เมื่อบุคคลถูกต้นมหาครอบงำ ย่อมเศร้าโศก แต่เมื่อสามารถครอบงำต้นมหาได้ ชุตรากต้นมหาได้ด้วยอรหัตตมัคคญาณ ย่อมไม่เศร้าโศก

ภิกขุวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุ มี ๑๒ เรื่อง ๒๓ คาถา ในวรรคนี้ มุ่งเน้นภิกษุ คำว่า ภิกษุ ในวรรคนี้ หมายถึงบุคคลผู้สำรวมมือ เท้า และวาจา ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย มุ่งเจริญกัมมัฏฐาน (ดูเรื่องแห่งภิกษุฆ่าหงส์) หมายถึงบุคคลผู้ไม่ถือมั่นในนามรูป (ดูเรื่องแห่งพราหมณ์ถวายทานอันเลิศ ๕ อย่าง) ในวรรคนี้มีสาระสำคัญที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเกี่ยวกับภิกษุ และเป็นสาระสำคัญที่ปรารภพฤติกรรมซึ่งแตกต่างกันของภิกษุแต่ละรูปแต่ละกลุ่ม เช่น เรื่องภิกษุ ๕ รูป ผู้สำรวมทวารรูปละทวาร ทรงแสดงว่า ภิกษุผู้สำรวมทวาร คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย วาจา และใจ ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ ทรงแสดงว่า บุคคลผู้สำรวมมือ เท้า วาจา สำรวมตน ยินดีเจริญกัมมัฏฐาน มีจิตตั้งมั่น อยู่ผู้เดียว สันโดษ เรียกว่า ภิกษุ และเรื่องพระนั่งคลุกกุญแจผู้เตือนตนเอง เจริญกัมมัฏฐานจนสามารถบรรลุอรหัตตผลได้ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภท่านเป็นแบบอย่างแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จงเตือนตนเอง จงคุ้มครองตนเอง มีสติป้องกันอกุศลกรรมมิให้เกิดในตน เมื่อทำได้เช่นนี้ก็จักอยู่เป็นสุข

(๖)

พราหมณ์วรรค หมวดว่าด้วยพราหมณ์ มี ๓๙ เรื่อง ๔๒ คาถา ในวรรคนี้ มุ่งเน้นพราหมณ์ คำว่า พราหมณ์ ตามเนื้อหาสาระ ในวรรคนี้หมายถึงทั้งพระชีนาสพและพราหมณ์โดยชาติกำเนิด แต่พระผู้มีพระภาคทรงมุ่งแสดง ถึงคุณสมบัติของพระชีนาสพเป็นหลัก เช่นในเรื่องพราหมณ์ผู้เลื่อมใสมาก พระผู้มีพระภาคทรงเรียกบุคคล ผู้ตัดกระแสคือตัดหาได้ รู้แจ้งสภาวะที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้ (นิพพาน) ว่า พราหมณ์ ในเรื่องภิกษุหลายรูป ทรงเรียกบุคคลผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งสองคือสมณะและวิปัสสนา ปราศจาก โยคะ ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ว่า พราหมณ์ และในเรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ทรงเรียกบุคคลผู้ลอยบาปได้ว่า พราหมณ์

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ หวังว่า หนังสือเล่มนี้จะยัง ประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ แปลโดยอรรถ

พฤษภาคม ๒๕๕๘

คณะกรรมการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการดำเนินงาน	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหา
ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	“อรรถกถาธรรมบท ภาค ๘” ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปล อรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนนิมิตร
ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.	คณะบรรณธิการ พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญกร
รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ	คณะบรรณกรแปลเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริธัญญกร นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายชำนาญ เกิดช้อ นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส พระสุทิน เขมวโส พระมหาบุญณะ ชาตเมโธ, ดร. พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสินชัย วงษ์จำนงค์	พิสูจน์อักษร พระมหาธิติ อนุภทโท นายสุชญา ศิริธัญญกร นายสุภฐาน สุดาจันทร์
กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญกร	พิมพ์/จัดรูปเล่ม นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช้อ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายสมบุญ เฟ่งพิศ	ออกแบบปก นางจุฬารัตน์ วิชานาติ
	ภาพประกอบ นางสาวกวีรญา มีมุข

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม	(๗)
สารบัญ	(๙)
๒๔. ตัณหวัดควัณณนา	๑
๑. เรื่องปลากปิละ (๒๔๐)	๑
๒. เรื่องนางลูกสุกร (๒๔๑)	๗
๓. เรื่องภิกษุสี่ก (๒๔๒)	๑๒
๔. เรื่องเวื่อนจำ (๒๔๓)	๑๔
๕. เรื่องพระนางเขมา (๒๔๔)	๑๗
๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อว่าอุคคเสน (๒๔๕)	๑๙
๗. เรื่องจุฬารัตนคหบดีพนทิต (๒๔๖)	๒๔
๘. เรื่องมาร (๒๔๗)	๒๘
๙. เรื่องอุปกาชีวก (๒๔๘)	๓๐
๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช (๒๔๙)	๓๒
๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร (๒๕๐)	๓๕
๑๒. เรื่องอังกูรเทพบุตร (๒๕๑)	๓๘
๒๕. ภิกขุวัตควัณณนา	๔๑
๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป (๒๕๒)	๔๑
๒. เรื่องภิกษุฆ่าซึ่งหงส์ (๒๕๓)	๔๔
๓. เรื่องพระโกกาลิกะ (๒๕๔)	๔๗
๔. เรื่องพระธรรมมารามเถระ (๒๕๕)	๔๙
๕. เรื่องภิกษุผู้คบหาภิกษุที่ฝักฝ่ายผิดรูปหนึ่ง (๒๕๖)	๕๑
๖. เรื่องปัจฉัจจคทายกพราหมณ์ (๒๕๗)	๕๓

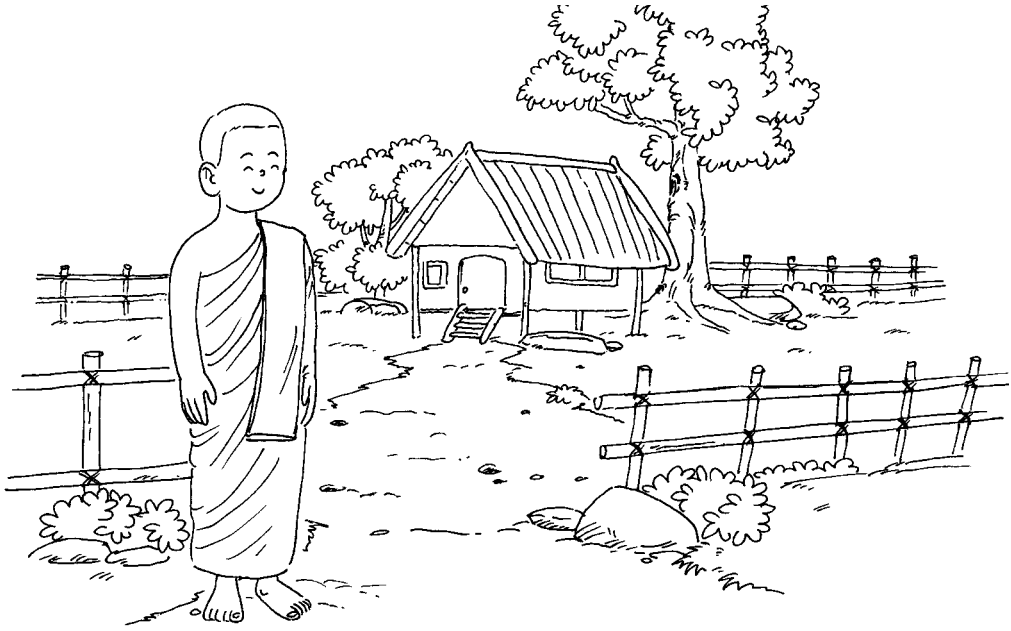
(๑๐)

๗. เรื่องภิกษุหลายรูป (๒๕๘)	๕๖
๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป (๒๕๙)	๖๔
๙. เรื่องพระสันตกายเถระ (๒๖๐)	๖๕
๑๐. เรื่องพระนั่งคลกฏเถระ (๒๖๑)	๖๖
๑๑. เรื่องพระวักกลีเถระ (๒๖๒)	๖๘
๑๒. เรื่องสุมนสามเณร (๒๖๓)	๗๐

๒๖. พราหมณ์วงศ์คณินนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก (๒๖๔)	๘๓
๒. เรื่องภิกษุหลายรูป (๒๖๕)	๘๕
๓. เรื่องมาร (๒๖๖)	๘๖
๔. เรื่องพราหมณ์คนหนึ่ง (๒๖๗)	๘๗
๕. เรื่องพระอานนทเถระ (๒๖๘)	๘๘
๖. เรื่องบรรพชิตรูปหนึ่ง (๒๖๙)	๙๐
๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๗๐)	๙๑
๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี (๒๗๑)	๙๔
๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๗๒)	๙๕
๑๐. เรื่องชฎิลพราหมณ์ (๒๗๓)	๙๖
๑๑. เรื่องกุหกพราหมณ์ (๒๗๔)	๙๗
๑๒. เรื่องนางกีสาคโคตมี (๒๗๕)	๑๐๐
๑๓. เรื่องพราหมณ์คนหนึ่ง (๒๗๖)	๑๐๑
๑๔. เรื่องอุคคเสน (๒๗๗)	๑๐๒
๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน (๒๗๘)	๑๐๓
๑๖. เรื่องอักษโกสภการทวาชพราหมณ์ (๒๗๙)	๑๐๔
๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๘๐)	๑๐๖
๑๘. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี (๒๘๑)	๑๐๘
๑๙. เรื่องพราหมณ์คนหนึ่ง (๒๘๒)	๑๐๙
๒๐. เรื่องเขมาภิกษุณี (๒๘๓)	๑๑๐

๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเงา (๒๘๔)	๑๑๑
๒๒. เรื่องภิกษุรูปหนึ่ง (๒๘๕)	๑๑๔
๒๓. เรื่องสามเณร (๒๘๖)	๑๑๖
๒๔. เรื่องพระมหาปัทมเถระ (๒๘๗)	๑๑๙
๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ (๒๘๘)	๑๒๐
๒๖. เรื่องภิกษุรูปหนึ่ง (๒๘๙)	๑๒๑
๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๙๐)	๑๒๓
๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ (๒๙๑)	๑๒๔
๒๙. เรื่องพระเรวตเถระ (๒๙๒)	๑๒๕
๓๐. เรื่องพระจันทามเถระ (๒๙๓)	๑๒๖
๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ (๒๙๔)	๑๓๐
๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทฺธเถระ (๒๙๕)	๑๓๒
๓๓. เรื่องพระโชติกเถระ (๒๙๖)	๑๓๖
๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ (๒๙๗)	๑๕๓
๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ (๒๙๘)	๑๕๔
๓๖. เรื่องพระวังคีศเถระ (๒๙๙)	๑๕๕
๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี (๓๐๐)	๑๕๘
๓๘. เรื่องพระองคฺุลิมาเถระ (๓๐๑)	๑๖๐
๓๙. เรื่องเทวहितพราหมณ์ (๓๐๒)	๑๖๑
คำนิคม	๑๖๓
ภาคผนวก	๑๖๗
๑. หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวง	๑๖๗
๒. เคล็ดลับการสอบผ่าน	๑๖๘
คณะบรรณาธิการผู้ตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๗๐
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๗๐
คณะบรรณาธิการแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๗๑

๒๔. ตัณหาวิคควัณณา (๒๔)

๒๔. พรรณนาหมวดว่าด้วยตัณหา

๑. เรื่องปลากปิละ (๒๔๐)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปลากปิละ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มนุชสฺส” เป็นต้นฯ

(สองพี่น้องออกบวช)

*ดังได้สดับมา ในอดีตเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะปรินิพพาน กุลบุตร ๒ คน พี่น้องออกบวชในสำนักของพระสาวก ฯ บรรดาบุคลบุตร ๒ คนนั้น คนพี่ชื่อโสธนะ คนน้องชื่อกปิละ ฯ ส่วนมารดาของท่านทั้ง ๒ นั้นชื่อสาธนี น้องสาวชื่อตาปนา ฯ แม่หญิงทั้ง ๒ บวชเป็นภิกษุณี^๑ ฯ เมื่อพวกเขาบวชอย่างนั้น ทั้งสองพี่น้องทำวัตรปรนนิบัติพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์อยู่ วันหนึ่งถามว่า “ท่านผู้เจริญ ในศาสนานี้มีฐานะเท่าไร” พี่^๒ ว่า “มีฐานะ ๒ อย่าง^๓” คือ คันถฐานะและวิปัสสนาฐานะ” พระพี่ชายคิดว่า “จักบำเพ็ญวิปัสสนาฐานะ” อยู่ในสำนักพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ ๕ พรรษา เรียนกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัตผล เข้าป่า เพียรพยายามอยู่จนบรรลุพระอรหัตผล ฯ

(น้องชายมัวเมาคันถฐานะ)

พระน้องชายคิดว่า “เรายังหนุ่มก่อน จักบำเพ็ญวิปัสสนาฐานะตอนแก่” จึงเริ่ม(ศึกษา)คันถฐานะ เรียนพระไตรปิฎก ฯ อาศัยปริยัติของท่าน จึงมีบริวารชนเป็นอันมาก อาศัยบริวารชน จึงเกิดลาภ ฯ ท่านมัวเมาความเป็นพหูสูต ถูกครอบงำด้วยความต้องการลาภ เพราะเข้าใจว่าตนเองฉลาดมาก แม้สิ่งที่คนอื่นว่าเป็นกับปิยะก็กล่าวว่า “อกับปิยะ”^๔ แม้สิ่งอกับปิยะ ก็กล่าวว่า “กับปิยะ” แม้สิ่งที่มีโทษ ก็กล่าวว่า “ไม่มีโทษ” แม้สิ่งไม่มีโทษก็กล่าวว่า “มีโทษ” แม้ภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รักบอก ว่า “คุณกปิละ คุณอย่าได้กล่าวอย่างนั้น” แสดงธรรมและวินัยสั่งสอน ท่านก็กล่าวคำ เช่นว่า “พวกท่านจะรู้อะไร พวกท่านเป็นเหมือนกำมือเปล่า” เทียวชู้ตวาดพวกภิกษุ ฯ

^๑ ภิกษุณีสุ ปพพชิสฺส (บวชในภิกษุณี).

^๒ สุตฺวา (ฟัง) เป็นกิริยาประธานนัย.

^๓ ขุ. ธ. อ. (บาลี) ๑/๕.

^๔ กับปิยวัตถุ คือ สิ่งที่ควร, อกับปิยวัตถุ คือ สิ่งที่ไม่ควร.

(น้องชายไม่เชื่อพี่)

ครั้งนั้น พวกภิกษุบอกเรื่องนั้นแม่แก่พระโสธนเถระพี่ชายของท่าน ๗ ฝ่ายพระโสธนเถระเข้าไปหาพระน้องชาย กล่าวเตือนว่า “คุณกปิละ แท้จริงแล้วการปฏิบัติชอบของภิกษุเช่นท่านชื่อว่าเป็นอายุของพระศาสนา เพราะฉะนั้น ท่านอย่าละทิ้งการปฏิบัติชอบแล้วคัดค้านวัตถุเช่นสิ่งที่เป็นกับปิยะอย่างนั้นเลย” ๗ ท่านไม่เอื้อเพื่อถ้อยคำแม่ของพระพี่ชายนั้น ๗ แม่เมื่อเป็นเช่นนี้ พระเถระยังตักเตือนท่าน ๒-๓ ครั้ง รู้ว่าท่านไม่รับฟังคำตักเตือนว่า “ผู้ที่ไม่เชื่อคำเรา” จึงกล่าวว่า “คุณ ถ้าเช่นนั้น ท่านจักปรากฏเพราะพฤติกรรมของตน” แล้วจากไป ๗

(น้องชายถูกทอดทิ้ง)

ตั้งแต่นั้นแม่เหล่าภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รักอื่นก็พากันทอดทิ้งท่าน ๗ ท่านมีความประพฤติดำทราวมิผู้ประพฤติดำทราวมห้อมล้อม วันหนึ่ง คิดว่า “จะสวดปาติโมกข์” ถือนั่งบนธรรมาสนในโรงอุโบสถถามว่า “คุณ ปาติโมกข์เป็นไปเพื่อพวกภิกษุที่ประชุมกันที่นี่หรือ” เห็นพวกภิกษุนิ่งเงียบด้วยคิดว่า “ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะโต้ตอบกับผู้นี้” จึงกล่าวว่า “คุณ ไม่มีธรรมหรือว่าวินัย ไม่มีประโยชน์ที่พวกท่านจะฟังหรือไม่ฟังปาติโมกข์” แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ๗ ดังนั้น ท่านจึงทำปริยัติศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะให้เสื่อมถอย ๗ แม่พระโสธนเถระปรินิพพานวันนั้นเอง ๗ เวลาสิ้นอายุ พระกปิละเกิดในอเวจีมหานรก ๗ แม้มารดาและน้องสาวของท่าน ประพฤติคล้อยตามท่านทีเดียว ตำบลวิภาชพวกภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รัก ก็บังเกิดในอเวจีมหานรกรุ่นเช่นกัน ๗

(โจรเกิดในพรหมโลกเพราะรักษาศีล)

ก็เวลานั้น บุรุษ ๕๐๐ คน ทำโจรกรรมเช่นปล้นชาวบ้าน เลี้ยงชีวิตเยี่ยงโจร ถูกชาวชนบทติดตามจึงพากันหนีเข้าป่า ไม่เห็นที่พึ่งอะไรในป่านั้น พบภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรรูปหนึ่ง ไหว้แล้วกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ขอจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้า” ๗ พระเถระกล่าวว่า “พวกท่านไม่มีที่พึ่ง(อื่น)เหมือนศีล ท่านทุกคนจงสมาทานศีล ๕” พวกโจรรับว่าได้ แล้วสมาทานศีล ๗ ลำดับนั้นพระเถระตักเตือนพวกโจรว่า “เวลานี้ พวกท่านมีศีล ท่านไม่ควรละเมิดศีลเพราะจะต้องเสียชีวิต ไม่ควรมีจิตประทุษร้าย” ๗ พวกเขารับว่าได้ ๗ ครั้งนั้นชาวชนบท(ตามมา)ถึงที่นั่น ค้นหาจนทั่วพบพวกโจรจึงฆ่าเสียทุกคน ๗ พวกโจรตายไปเกิดในเทวโลก ๗ หัวหน้าโจรได้เป็นหัวหน้าเทพบุตร ๗

(เทพบุตรถือปฏิสนธิในตระกูลชาวประมง)

เทพบุตรเหล่านั้นท่องเที่ยวในเทวโลกตลอด ๑ พุทธันตร^๑ ด้วยการหมุนเวียนกลับไปมา เวลาอุบัติของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ เกิดในหมู่บ้านชาวประมง ๕๐๐ ตระกูล ใกล้ประตูเมืองสาวัตถี ฯ หัวหน้าเทพบุตรถือปฏิสนธิในบ้านหัวหน้าชาวประมง เทพบุตรนอกนี้ถือปฏิสนธิในเรือนชาวประมงนอกนี้ ฯ พวกเขาถือปฏิสนธิและออกจากท้องมารดา มีในวันเดียวกันทีเดียว อย่างนี้ ฯ หัวหน้าชาวประมงให้คนเที่ยวเสาะหาว่า “แม่เหล่าทารกอื่นในหมู่บ้านนี้ ที่เกิดวันนี้มีบ้างไหม” รู้ว่าเด็กพวกนั้นเกิด จึงสั่งให้ให้ค่าเลี้ยงดูพวกชาวประมงด้วยตั้งใจว่า “พวกเด็กนั้นจักเป็นเพื่อนของบุตรเรา” ฯ แม่เด็กทุกคนเหล่านั้นได้เป็นเพื่อนร่วมเล่นสนุกสนานโตขึ้นโดยลำดับ ฯ บรรดาเด็กเหล่านั้น บุตรหัวหน้าชาวประมงได้เป็นอัครบุรุษ มีทั้งยศและอำนาจ ฯ

(พระกปิละเกิดเป็นปลาใหญ่)

ฝ่ายพระกปิละหมกไหม้ในนรกสิ้น ๑ พุทธันตร เพราะเศษกรรมที่ยังเหลือ ในเวลานั้นเกิดเป็นปลาใหญ่สีทอง ปากเหม็น ในแม่น้ำจิวตี ฯ ต่อมาวันหนึ่งสหายพวกนั้น ปรึกษากันว่า “จักจับปลา” ถือเครื่องจับสัตว์เช่นแห ไปทอดในแม่น้ำ ฯ ที่นั่นปลานั้นเข้าไป(ติด)ภายในแหของพวกเขา ฯ พวกชาวประมงทั้งหมดเห็นปลานั้น ส่งเสียงเอ็ดอึงว่า “ลูกเราเมื่อจับปลาครั้งแรกจับได้ปลาทอง คราวนี้พระราชจักพระราชทานทรัพย์แก่เราอย่างเพียงพอ” ฯ แม่เหล่าสหายใส่ปลาในเรือยกเรือไปพระราชสำนัก ฯ แม่เมื่อพระราชทอดพระเนตรเห็นปลานั้น ตรัสถามว่า “นี่มันอะไร” พวกเขากราบทูลว่า “ปลา สมมุติเทพ” ฯ พระราชทอดพระเนตรเห็นปลาสีทอง ทรงดำริว่า “พระศาสดาจักทรงรู้เหตุที่ปลานั้นเป็นสีทอง” จึงรับสั่งให้คนถือปลา เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฯ พอปลาอ้าปากเท่านั้น ทั่วทั้งพระเชตวันมีกลิ่นเหม็นอบอวลอย่างยิ่ง ฯ พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า เหตุใดปลาสีเหมือนทองคำ และเหตุใดกลิ่นเหม็นพุ่งออกจากปากของมัน” ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร ปลานี้คือภิกษุ กปิละที่(เคย)เป็นพหูสูต มีบิรารมาก ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ ถูกครอบงำด้วยความทะยานอยากในลาภ ต่ำบริภาษภิกษุที่ไม่เชื่อตน ทำศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ ให้เสื่อมถอย เขาเกิดในอเวจีมหานรกเพราะกรรมนั้น ด้วยเศษกรรมที่เหลือเวลานี้เกิดเป็นปลา ผลกรรมที่เอบอกพุทธพจน์ สรรเสริญคุณพระพุทธเจ้าสิ้นกาลนาน จึงได้อัฒภาสีเหมือนทองคำ เพราะผลกรรมที่ต่ำบริภาษพวกภิกษุ จึงมีกลิ่นเหม็นพุ่งออกจากปากเธอ มหาบพิตร อาตมภาพจะให้ปลานั้นพูด” ฯ พระราชากราบทูลว่า “ให้พูดเถิด พระเจ้าข้า” ฯ

^๑ ระยะเวลาระหว่างพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งๆ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามปลาว่า “เจ้าช็อกปิละหรือ” ๑

ปลา : “ใช่ เจ้าข้า ข้าพเจ้าช็อกปิละ” ๑

พระศาสดา : “เจ้ามาจากที่ไหน” ๑

ปลา : “มาจากอเวจีมหานรก เจ้าข้า” ๑

พระศาสดา : “โสธนะพี่ชายเจ้าอยู่ที่ไหน” ๑

ปลา : “ปรินิพพาน เจ้าข้า” ๑

พระศาสดา : “สาธนีมารดาเจ้า อยู่ที่ไหนเล่า” ๑

ปลา : “เกิดในนรก เจ้าข้า” ๑

พระศาสดา : “ตาปนา น้องสาวเจ้า อยู่ที่ไหนเล่า” ๑

ปลา : “เกิดในมหานรก เจ้าข้า” ๑

พระศาสดา : “บัดนี้เจ้าจักไปที่ไหน” ๑

ปลากปิละตอบว่า “จักไปอเวจีมหานรกตามเดิม เจ้าข้า” กระเสือกกระสนเพราะความเดือดร้อน เอาศีรษะฟาดเรือ ตายทันทีที่ที่เดียว(ไป)เกิดในนรก ๑ มหาชนสลดใจ มีโลมชาติ(ชน)ชูชัน ๑

(พระศาสดาตรัสกปิลสูตร)

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูวาระจิตของชุมชน(บริษัท)ที่ประชุมกันขณะนั้น เพื่อแสดงธรรมให้เหมาะแก่ขณะ จึงตรัสกปิลสูตรในสุดตนิบาต เป็นต้นว่า “ปราชัญญ์กล่าวการประพตติธรรมและการประพตติพรหมจรรย์ทั้งสองนี้ ว่าเป็นรัตนะอันสูงสุด”^๑ ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ตัณหาจตุรกาย่านทรายเติบโตแก่คนผู้ประมาท

เขาเที่ยวเร่ร้อนไปภพน้อยภพใหญ่

เหมือนวານรแสงหาผลไม้ โลดไปในป่าฉะนั้น ๑

*ความโศกเพิ่มพูนแก่ผู้ซึ่งถูกตัณหา อันต่ำทราม

มักชานไปในอารมณโลก ครอบงำไว้

เหมือนหย้าคมบางที่ฝนตรรดอกขึ้นฉะนั้น

แต่ความโศกหมดไปจากผู้ที่ย่ำยิตัณหา อันลามก ยากที่จะพ้นได้

เหมือนหยาดน้ำตกจากใบบัวฉะนั้น ๑

^๑ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗/๕๖๕.

ดังนั้น เราจึงขอบอกท่านว่า ความเจริญจะมีแก่ท่านที่ประชุมที่นี่
จงขุตรากต้นหาเหมือนผู้ต้องการแฝกขุดหญ้าคุมบาง ฉะนั้น
มารอয়ারะรานท่านแล้ว ๆ เล่า ๆ ดุจกระแสน้ำระรานไม้้อ ฉะนั้น” ฯ
(แก้อรรถ)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปมตตจจริโน** ความว่า ฆานไม่ก้าวหน้าเลยทีเดียว วิปัสสนา
มรรคและผลก็ไม่ก้าวหน้า แก่คนที่ชอบประมาทเพราะปล่อยสติเป็นลักษณะ ฯ อธิบายว่า “ต้นหา
ชื่อว่า เจริญแก่เขาเพราะอาศัยทวาร ๖ เกิดแล้ว ๆ เล่า ๆ เหมือนเรือเกาย่านทราย ร้อยรัด รังรัดต้นไม้
เติบโตงอกงามเพื่อความพินาศของต้นไม้” ฯ

บาทกาล่าว่า **โส ปริปลวติ หุราหุริ** ความว่า บุคคลนั้นคือผู้ตกอยู่ในต้นหา เร่ร้อนคือเล่นไปภพ
น้อยใหญ่ ฯ

ถามว่า “เขาเร่ร้อนเหมือนอะไร” ฯ

ตอบว่า “เหมือนวานรต้องการผลไม้ไลดในป่า”

อธิบายว่า “ผู้ถูกต้นหาครอบงำเร่ร้อนไปภพน้อยใหญ่ แต่ไม่ควรจะพูดว่า “เขาไม่ได้ตามต้องการ
จึงไปตามความทะยานอยาก” เหมือนวานรเมื่อต้องการผลไม้ไลดในป่าจับกิ่งนั้น ๆ ปล่อยกิ่งนั้น
จับกิ่งอื่น ปล่อยแม้กิ่งนั้นจับกิ่งอื่น แต่ไม่ควรจะพูดว่า “มันไม่ได้กิ่งไม้จึงนั่งจับเจ้า” ฯ

บทว่า **ยิ** เป็นต้น ความว่า ต้นหาในทวารทั้ง ๖ นี้ ชื่อว่าต่ำทราม เพราะเป็นสิ่งทราม ที่เป็น
‘วิสตุติกา’ เพราะชานไปคือติดข้องในอารมณ์เช่นรูป ดุจอาหารเจือพิช ดุจดอกไม้เจือพิช ดุจผลไม้
เจือพิช ดุจเครื่องบริโภคนเจือพิช ครอบงำผู้ใด ความโศกที่มีวิภูษะเป็นมูลเจริญยั้งภายในผู้นั้น เหมือนหญ้า
คุมบางที่ฝนตรรดบ่อย ๆ งอกงามอยู่ในป่าฉะนั้น ฯ

บทว่า **หุระจยิ** เป็นต้น ความว่า ก็ผู้ใดชมคือครอบงำต้นหานั้น คือดังที่กล่าวมา ชื่อว่า ใครก็
ล่วงได้ยาก เพราะยากจะก้าวล่วงคือละ ความโศกที่มีวิภูษะเป็นมูลตกไปจากเขาคือไม่ตั้งอยู่ได้
เหมือนหยาดน้ำตกบนใบบัวคือใบปทุม ไม่ติดอยู่ฉะนั้น” ฯ

หลายบทว่า **ติ โว วทามิ** คือ เพราะเหตุนี้ เราจึงบอกพวกท่าน ฯ

สองบทว่า **ภทท์ โว** ความว่า ความเจริญจะมีแก่ท่าน อธิบายว่า “ท่านอย่าได้พินาศ เหมือนนกปิล-
ภิกษุนี้” ฯ

บทว่า **มุลิ** เป็นต้น ความว่า “จงขุตรากเหง้าต้นหาในทวารทั้ง ๖ นี้ ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วย
อรหัตมรรค ฯ

ถามว่า “ชู้ตราบเหง้าตั้นหานั้นเหมือนอะไร” ๑

ตอบว่า “เหมือนผู้ต้องการแฝกชู้ตราบเหง้าคบบาง” ๑

อธิบายว่า “ท่านจงชู้ตราบเหง้าตั้นหานั้นเหมือนคนผู้ต้องการแฝกใช้จอบใหญ่ชู้ตราบเหง้าคบบาง” ๑

สองบาทคาถาว่า มา โว นหิว โสโตว มาโร ภณชิ ปุนปฺปุนิ ความว่า กิเลสมาร มรณมาร และเทวบุตรมาร ออย่าระรานท่านบ่อยๆ เหมือนกระแสน้ำที่พัดมาแรง ระรานไม้้อที่เกดริมกระแสน้ำ ฉะนั้น ๑

เวลาจบเทศนา บุตรของชาวประมง ๕๐๐ คน สลดใจปรารถนาทำที่สุดทุกข์ บวชในสำนัก พระศาสดา ไม่นานนักจึงถึงที่สุดทุกข์ มีความเป็นอยู่เหมือนกันกับพระศาสดาด้วยธรรมเครื่องอยู่คือ อเนญชิวหารสมาบัติธรรม^๑ ๑

เรื่องปลากปิละ จบ ๑

^๑ พระอรหันต์ไม่หวั่นไหวจากโลกธรรมเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า.